

ВІДРОДЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА ДОНБАСІ

Анотація

У записці висвітлено вплив маніпуляцій історичним дискурсом на формування антиукраїнських настроїв на Донбасі, розглянуто як регіонально-історичні відмінності інспірували регіонально-політичні суперечності та розмежування, що, поряд з іншими чинниками, спровокувало військово-політичну кризу на Сході України.

ВІДРОДЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА ДОНБАСІ

Після здобуття Україною суверенітету реалізація українського державного та громадянського проекту як системи заходів, спрямованих на демократизацію, деконструкцію тоталітарної владної моделі, поширення української мови та культури, національного історичного нарративу, формування загальноукраїнської національної ідентичності, зіштовхнулася на Донбасі з атавізмами комуністичного режиму, які характеризуються ідеологізованою соціокультурною моделлю надетнічної ідентичності «радянської людини», базованої на домінуванні російської мови та культури, радянського історичного дискурсу, пануванні авторитарно-патерналістських орієнтацій, сакралізації влади й ідеології, культу сили. Після десятиліть незалежності України Донбас залишався носієм радянської політичної культури, де населення сповідувало радянські цінності. Соціологічні опитування у 2014 р. свідчили, що 61 % жителів Донбасу жалкують про розпад СРСР.

У СРСР історію використовували виключно з пропагандистською метою. Радянським людям вдалося нав'язати, що найзначнішою подією в історії була перемога у Великій Вітчизняній війні. Вона продовжувала залишатися символом, який виступав для пострадянських суспільств найважливішим елементом позитивного самообразу, критерієм, що задає певні норми оцінки минулого і навіть розуміння сьогодення та проєкції майбутнього. Багато жителів Донбасу ще до цього часу сприймають своє минуле через призму радянського світобачення. Тому для них перемога Червоної армії над нацистською Німеччиною стала складовою ідентичності, пов'язаної зі спільним героїчним радянським минулим і Росією як спадкоємицею СРСР. Відтак, у мешканців краю є особливий пієтет до свята перемоги у Великій Вітчизняній війні та відзначення 8-го вересня – дня визволення Донбасу.

У добу незалежності внаслідок потужної пропагандистської кампанії антиукраїнських сил всередині країни та Росії, Донбасу нав'язувався гіперболізований стереотип, що поширення української мови та культури, національної версії історії – це прояв націоналізму, а отже нацизму та фашизму.

Місцевим проросійським силам знадобилися ідеї, дискурси, наративи, які були здатні консолідувати навколо них населення українського Сходу. У межах мобілізаційних технологій, які мали б забезпечити підтримку електоратом Партії регіонів та пов'язаних із нею політичних проєктів, почалися пошуки історичних фактів та образів історичної пам'яті, які дали б підстави визначати певні політичні сили, як захисників інтересів регіону. На цій основі просувалася в маси ідеологема про особливість та окрему «ідентичність Донбасу».

Ідеологема «особливості Донбасу в Україні» ґрунтується на символічному репозиціонуванні минулого Сходу України (Новоросія, Всесоюзна кочегарка тощо) з урахуванням символічних елементів комуністично-індустріального характеру: Донбас – головна економічна база держави та взірць героїзації людини праці. Культивувався місцевий патріотизм, що базувався на ідеї «малої батьківщини», вбудованої у Радянський Союз. А радянська свідомість тісно пов'язувалася з державним патерналізмом, який Партія регіонів намагалася втілювати на регіональному рівні. Замість державного патріотизму пропагувалося гасло «любити свій регіон і свою партію»¹. У 2011 р. вийшов збірник нібито аналітичних матеріалів «Проблеми регіональної ідентичності Донбасу», де історію краю показано як своєрідну периферію Російської цивілізації. Закінчувався збірник проєктом «Концепції регіональної самобутності Донбасу»².

¹ Юрій Ніколаєць. Роль мас-медіа Донбасу у формуванні історичної пам'яті населення регіону наприкінці ХХ - на початку ХХІ ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/58549/%DE>

² Проблемы региональной идентичности Донбасса. Сборник аналитических статей. /Авторы-составители: Алексей Иванов, Алексей Мартынов. – Донецк, 2011.

Культ Перемоги та ототожнення українського націоналізму з фашизмом. Значні рудименти радянської політичної культури, базованої на протистоянні та боротьбі «наших і ворогів», спонукали політтехнологів використати радянський міф Великої Вітчизняної війни та культ Перемоги. В ідеологічну основу такої боротьби поклали ідею антифашистську, ідею боротьби з бандерівщиною, «західноукраїнським фашизмом». Політика регіоналів, з точки зору використовуваної знакової системи, була націлена на посилення розколу країни. На Донбасі упереджене ставлення до жителів Західної України як колаборантів та прибічників нацистів сформувалося ще в радянські часи. Наповнення новопосталої держави українським змістом ототожнювалося з поширенням «галицького націонал-екстремізму», проявами фашизму. На Донбасі дерусифікацію України пояснювали як спроби українських націоналістів провести тотальну «бандеризацію».

Під час виборчої кампанії 2004 р. широко було апробовано антифашистський дискурс і це спрацювало: у Донецьку вивішувалися плакати кандидата у Президенти В. Ющенко (виступав за українську інтерпретацію історії та державність української мови) з нацистською символікою, а населенню доказували, що він український фюрер. Після Помаранчевої революції «регіонали» переконували Донбас, що Майдан – це нацистський путч «западенців». У 2007 р. у Луганську створено «музей жертв Помаранчевої революції», в якому частина експозиції присвячена викриттю «бандерофашизму». Для музею спеціально був створений фільм «Що таке фашизм». Поряд із Гітлером виставлені тогочасні державні демократичні лідери – Ю. Тимошенко та В. Ющенко. З початком навчального року до музею приводили школярів та студентів³.

Боротьбу з «фашизмом» очолила влада східних областей. На День Перемоги у Донецьку проводилися великі паради, а також воєнні

³ У Луганську відкрили пересувний «Музей жертв Помаранчевої революції» у десятих «примірниках» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/968356.html>

реконструкції з бутафорською зброєю. У Луганську реконструювали визволення міста – за участю авіації та артилерії. Водночас «регіонали» та комуністи створювали «антифашистські» організації, які огульно критикували Галичину та Україну. У місті Сватове (Луганська область) у червні 2008 р. встановили пам'ятний знак жителям Сватівського району, що «загинули від рук вояків ОУН-УПА». У 2009 р. місцева влада лякала населення Луганщини, що націонал-фашистська ідеологія стає мало не складовою частиною «державної ідеології». Ніби в Україні вже пройшов процес інституалізації фашистського руху, а помаранчева влада намагається скасувати святкування Дня Перемоги.

Коли В. Янукович став президентом, боротьба з «фашизмом» набула загальнодержавного масштабу. Активізувалася політика правлячого табору з відновлення радянсько-ностальгійного нарративу пам'яті і дискредитації українського національного руху як «націоналістичного». У місцевих проросійських засобах масової інформації акцент робився на перемозі у війні радянського народу (на чолі з російським), натомість українці зображувалися досить часто як «зрадники, бандерівці, фашисти». У 2010 р. у Луганську за участі відомих регіоналів – представників центральної влади – з великим розголосом відкрито ще один пам'ятник жертвам ОУН-УПА. Напис на постаменті: «Жителям Луганщини, які полягли від рук карателів-націоналістів з ОУН-УПА 1943-1956 рр.» сповіщав, що західні українці убивали східних українців.

На Донбасі антифашизм став своєю ідеологією – під знаменник Великої Перемоги підводилося все політичне життя регіону⁴. На організованих мітингах наголошувалося, що «збереження цілісності нашої країни може бути забезпечено тільки загальнонародною протидією загрози фашизму»⁵. Суспільство жорстко ділилося на наших та ворогів. Усі

⁴ Максим Вихров Как культ Победы помог начать войну на Донбассе [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://inforesist.org/kak-kult-pobedy-pomog-nachat-voynu-na-donbasse/>

⁵ Общественники Луганщины призывают всех луганчан объединиться, чтобы противостоять неонацистской идее [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

громадські рухи, організації Луганщини, які не приєдналися до Антифашистської асамблеї проголошувалися «посібниками сучасних фашистів».

«Регіонали» виділяли значні кошти на різноманітні фестивалі, військово-патріотичні ігри та історичні реконструкції, фотовиставки. Місцеві телерадіокомпанії знімали фільми і телепередачі, присвячені військовій тематиці, організовували круглі столи та конференції проти поширення фашизму. Партія регіонів цілеспрямовано створювала «фашистські» фобії на Донбасі і по всій Україні. Існування фашизму в Україні потрібно було довести. Так, один із проектів називався «В Україні – фашистське обличчя». На відповідне дослідження Інституту соціології НАНУ «регіонали» надали 4 тис. доларів ⁶.

Пропаганда культу Перемоги цементувала стереотип про «розколоту Україну», який ділить українців на «западенців-фашистів» та жителів сходу «інтернаціоналістів-антифашистів». Українська ідентичність поступово стала пов'язуватися з націоналізмом та «фашизмом», а російська – з інтернаціоналізмом та антифашизмом (з актуалізацією старої радянської самосвідомості «народу, який переміг фашизм»). Штучно протиставлявся «україномовний проєвропейський Захід» і «проросійський, ностальгуючий за Радянським Союзом Схід», поділяючи їх на дві соціокультурні спільноти з різною історичною пам'яттю та ідентичністю, яким важко співіснувати в одній державі.

Створюючи навколо Великої Вітчизняної війни мілітаристський культ, демонізуючи «українців-фашистів», «регіонали» закладали ідеологічні засади антиукраїнських подій весни 2014 р. Сепаратистам не довелося вигадувати майже нічого нового, щоб виправдати захоплення влади, заклики до

<http://oblrada.lg.ua/content/obshchestvenniki-luganshchiny-prizyvayut-vsekh-luganchan-obedinitysya-chtoby-protivostoyat-ne>

⁶Документи о том, как Партия регионов создавала "фашистские" фобии на Донбассе [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://ipress.ua/ru/mainmedia/dokumenti_o_tom_kak_partyya_regyonov_sozdavala_fashystskye_fobyu_na_donbasse_65553.html

втручання Росії та розв'язування війни проти України. Перемога Майдану оголошувалося «фашистським путчем». Нагнітання страху перед «українським фашизмом» легітимізувало дії заколотників та владу ДНР і ЛНР. Вони стверджували, що народ Донбасу мобілізувався саме на боротьбу з фашизмом, ставлячи на чільне місце пам'ять про Перемогу радянського народу у Великій Вітчизняній війні.

Радянські та російські моделі поглядів на II Світову війну активно використовуються сьогодні у трактуванні війни на Східній Україні. У квазідержавках відбулося декілька «антифашистських» з'їздів, на яких стверджувалося, що «антифашистська боротьба в Новоросії – продовження боротьби радянського народу з фашизмом у роки Великої Вітчизняної війни»⁷.

Експлуатація історичного факту існування Донецько-Криворізької Республіки. З метою дезінтеграції України, як доказ існування окремої донецької ідентичності, використано факт існування у 1918 р. Донецько-Криворізької Республіки (ДКР). У грудні 2005 р. у Донецьку було офіційно зареєстровано міську організацію під назвою «Донецька республіка», яка просувала в маси ідеї надання особливого статусу східним областям України і навіть утворення спадкоємиці ДКР – Донецької народної республіки. У 2006-му у донеччан навіть збирали підписи з цього приводу. 9 лютого 2006 р. у Донецьку створено сепаратистський проект – Міжрегіональну федерацію громадських організацій «Донецька федеративна республіка». До складу федерації увійшли регіональні громадські організації Донецька, Дніпропетровська, Луганська, Запорізька, Харківська, Херсонська республіки⁸. Організатори «федерації» називали себе правонаступниками ДКР. На свято революції, 7 листопада 2006 р. у Донецьку «республіканці» в

⁷ Антифашистская борьба в Новороссии - 20 Мая 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://antifashist.org/news/antifashistskaja_borba_v_novorossii/2015-05-20-3078

⁸ Проект «ДНР»: «Республіка» десять років тому [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.112.ua/statji/proekt-dnr-respublika-desiat-rokiv-tomu-223313.html>

будьонівках, озброївшись саморобними дерев'яними гвинтівками, провели революційний марш з гаслами «Ні – бандерівській окупації!» «За російську мову! За федерацію!», який зібрав близько 400 учасників.

Створення пролетарської Донецько-Криворізької Республіки протиставлялося Українській Народній Республіці (УНР), яка кваліфікувалася як буржуазна. Поширювалася думка, що населення Донбасу, якому були далекі ідеї українського сепаратизму і націоналізму, відстоюючи своє право залишитися в Росії, підтримало проголошення Донецько-Криворізької Республіки як складової частини Російської Федерації, і виступило проти української Центральної Ради.

Існування Донецько-Криворізької Республіки трактувалося як один із символів «донецької окремішності», навіть державницької традиції, і нібито свідчило про існування окремої суспільно-політичної ідентичності Донбасу, спільноти, яка себе ніколи не прив'язувала до певної етнічної складової, а сприймала себе як певний економічний регіон, як певну індустріальну спільність. Тобто особливість ДКР вбачалася в тому, що це була спроба організації території не за національним (етнічним) принципом, а за економічним.

Зазначається, що другою столицею ДКР у 1918 р. був Луганськ, і в цьому вбачається історична спадкоємність. І зараз ідеологи сепаратистів стверджують, що у формуванні особливої самосвідомості Донбасу важливу роль зіграла саме пам'ять про Донецько-Криворізьку Республіку як частину політичної самоідентифікації. Адепти Донецько-Криворізької Республіки підкреслювали, що договірною умовою входження і перебування ДКР в складі Радянської України було обов'язкове перебування останньої в єдиній союзній державі з РРФСР. Сепаратистську ідею має легітимізувати твердження, що договір цей у правовому сенсі, нібито втратив чинність з моменту розпаду СРСР і проголошення Акта про незалежність України в

1991 р⁹. Тому Донбас може на законній підставі вийти з України. Відтак, сепаратисти Донецької народної республіки (ДНР) прийняли Меморандум «про основи державного будівництва, політичної та історичної спадкоємності», у якому підкреслюється, що ДНР є історичною наступницею Донецько-Криворізької Республіки 1918 року. Крім того, у Меморандумі міститься заклик до всіх регіонів, що входили до складу ДКР, створювати федеративну державу. Це мало свідчити про державотворчу традицію, про те, що народні республіки з'явилися не на порожньому місці.

Сучасні «державотворці» Донбасу намагаються проводити історичні паралелі між 1918 та 2014 роками, коли «українське військо вторглося в межі державних утворень Донбасу», стверджуючи, що знову спостерігається протистояння між прозахідною Україною і проросійським Донбасом. Історія Донецько-Криворізької Республіки також використовується як аргумент на користь федералізації нинішньої України.

Концепт єдності східнослов'янських народів та міфологема Новоросії. Крім концепту окремої донбаської ідентичності активно просувається концепт про єдність східнослов'янських народів. Донецькі «вчені» Л. А. Крутова і О. Б. Пенькова пишуть: «Сьогодні етнологія визначає східнослов'янські народи як стійку мегаетнічну спільність або єдиний суперетнос»¹⁰. Тобто відроджується стара імперська концепція триєдиного російського народу, в якій немає місця українцям та Українській державі.

Концепція «історичної Русі», «Руської землі», країн «Русского мира» використовується для історико-культурного обґрунтування внутрішньої консолідації російськомовного населення України та для інтеграції України з Росією. Події весни 2014 р. оголошуються новим етапом боротьби за возз'єднання народу і земель історичної Русі-Росії в рамках єдиного

⁹ Символика Донецкой народной республики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.opendemocracy.net/od-russia/%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D1%81%D0%B8%D0%BC-%D1%8D%D0%B4%D0%B2%D0%B0%D1%80%D0%B4%D1%81/simvolika-donetskoj-naradnoi-respubliki>

¹⁰ Крутова Л.А., Пенькова О.Б. Современные подходы к изучению истории Донбасса / Журнал исторических, политологических и международных исследований. – Донецкий национальный университет, исторический факультет. – №1 (55) / 2015. – С.53.

національного і державного організму, який порівнюється за історичними масштабами з подіями, що призвели до Переяславської ради у 1654 р.

Крім радянської ідентичності Донбасу постулюється «новоросійська ідентичність». Тому одразу після формування квазідержав ДНР та ЛНР запущено політтехнологічний проект «Новоросія». Цей антиукраїнський проект, прозвучав ще в листопаді 2012 р. У Донецьку на конференції «Донбас в євразійському проекті» ухвалено резолюцію, в якій регіон визначався геополітичним та історичним продуктом і спадщиною російської лінії розвитку, органічною частиною «русского мира», епіцентром Новоросії – останнього оплоту і запоруки єдності України та Росії. Тому край є оптимальною міжрегіональною моделлю майбутньої інтеграції і має стати стартовим майданчиком і опорним регіоном для запуску євразійського проекту¹¹.

Якщо події, пов'язані з Великою Вітчизняною війною та ДКР асоціюються передусім з радянською історією, то Новоросія мала продемонструвати зв'язок з імперським минулим. В основу проекту «Новоросія» лягла теза про сутнісну приналежність цього краю до Росії та «Русского мира». Констатується, що фактична поява на цих територіях особливої політичної протонації (заявляла себе досі в основному як особливе електоральне поле) актуалізувала старі імперські найменування регіону і надає достатній арсенал символів для формування особливого місцевого патріотизму, відмінного від державного українства¹². Мета «новоросійської ідентичності» у тому, що вона повинна стати перехідною ланкою від українськості до російськості.

Стверджується, що після того, як більшовики віддали Новоросію та Донбас Україні, місцеве населення було піддано нещадній українізації –

¹¹ Донбасс - становление Евразийского Союза [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://komitet.net.ua/article/95401/>

¹² Олег Неменский. Ориентация на Россию в общественно-политической жизни Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.perspektivy.info/history/orijentacija_na_rossiju_v_obshhestvenno-politicheskoj_zhizni_ukrainy_2014-04-24.htm.

насильницькій зміні світогляду і національної ідентичності. За радянських часів населенню краю нав'язувалася українська ідентичність і прищеплювалася думка, що Харків, Донецьк, Дніпропетровськ, Одеса – це Україна. У незалежній Україні це було доповнено важливим положенням: що Росія – чужа і ворожа країна.

Оскільки українство відкидало історичний досвід і Російської імперії, та СРСР як чужий, то населення Донбасу вороже ставилося до «ідеї України», позаяк з Росією пов'язана вся його історія і культура. Важливу складову проекту «Новоросія» повинна становити деукраїнізація і рерусифікація регіону, протидія українському національному проекту і відповідної йому української ідентичності. Сучасна війна в Новоросії проголошується «війною національно-визвольною». Вона ведеться за звільнення від України, від українського націоналізму (нацизму), за возз'єднання з Росією¹³.

ВИСНОВКИ

1. У добу незалежності на Донбасі поширювалися радянські та імперські інтерпретації історії, спрямовані на формування регіональної ідентичності, базованої на фундаменті антиукраїнських інсинуацій.

2. Історія розумілася як різновид пропаганди. Тому спотворення минулого є однією з основних стратегій антиукраїнських сил та Росії на Донбасі. Важливою складовою пропагандистської війни є війна пам'яті по лініях протистояння українських національного та радянсько-неоімперського наративів.

3. Культивується думка, що Донбас створено Російською імперією і СРСР, що це територія формування «новоросів», «народу Донбасу», які мають свій менталітет і майже нічим не пов'язані з Україною. Це покликано

¹³ Андрей Марчуков. «Новороссийская идентичность» — необходимость или опасные игры разума? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://regnum.ru/news/1869067.html>

легітимізувати відділення Донбасу від України або реалізувати федеративний проект.

4. На часі повноцінне осмислення минулого регіону, оскільки відтворення правдивої історії повинно послужити для відновлення зв'язків всередині розділеного суспільства та допомогти створити спільне майбутнє. Основна мета – це створення вагомого історичного тла, що спростовує претензії Донбасу на особливий шлях регіонального розвитку, і доведення того факту, що його поступ можливий лише в складі демократичної України, а не у фейкових «республіках» чи авторитарній Росії.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Зважаючи на викладене, рекомендується розглянути можливість здійснення наступних заходів:

- *Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти із залученням членів комітетів Верховної Ради України з питань сім'ї, молодіжної політики спорту та туризму; з питань культури і духовності; з питань національної безпеки і оборони; з питань свободи слова й інформаційної політики; представників органів державної виконавчої влади; Національної академії наук України; галузевих академій наук; освітянських громадських об'єднань та організацій; науковців системи вищої освіти України; педагогів-практиків тощо, з огляду на важливість проблеми маніпулювання історією та історичною пам'яттю для консолідації суспільства та гуманітарної безпеки не лише на Донбасі, але й у всеукраїнському масштабі:*

– провести парламентські слухання на тему: «Бої за історію Донбасу: дискурс минулого в контексті гуманітарної безпеки України».

Під час дискусії розглянути питання реформи історичної освіти в Україні, специфіки історичної політики на шляху примирення та інтеграції Донбасу, необхідність висвітлення історичних тем у ЗМІ, а також цінностей,

які мають бути стрижнем об'єднуючої національної ідеї, підходів до інкорпорації в історію України регіонального нарративу Донбасу.

- **Міністерству інформаційної політики України, Державному комітету телебачення і радіомовлення України, Українському інституту національної пам'яті:**

- розробити цільову програму щодо формування та поширення у ЗМІ контенту про Донбас як український регіон, тісно пов'язаний з європейською історією: висвітлення участі західноєвропейців у становленні промисловості та міст, спростування «новоросійської» міфології, популяризація діяльності відомих людей краю, поширення етнографічної інформації про народи, що населяють край, пам'ятки історії та мистецтва тощо.

- **Міністерству освіти і науки України:**

- розробити програму підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів викладачів історії для освітніх закладів підконтрольних Україні, а на перспективу для деокупованих територій Донецької та Луганської областей, оскільки сучасні умови Донбасу вимагають викладання історії в контексті культурного діалогу;

- розробити пакети дидактичних і хрестоматійних матеріалів для вчителів історії та учнів з історії регіону з виділенням спільного загальноукраїнського культурно-історичного ядра як консолідуючої основи, показати взаємодію культур регіону, зробити наголос на спільних цінностях та проблемах, які об'єднують людей краю та України;

- провести семінари для вчителів історії, присвячені проблемі використання джерел у процесі викладання гострих і спірних питань історії (включаючи сучасні історичні події) на Донбасі;

- започаткувати спеціальну стипендіальну програму, згідно якої кращі студенти-історики Донбасу зможуть навчатися в провідних українських та європейських університетах;

– розробити для Донбасу освітні програми обміну, згідно яких вчителі та викладачі історії з підконтрольних Україні територій певний час працюватимуть у школах та ВНЗ інших регіонів.

• **Міністерству освіти і науки України, Національній академії наук України, Національній академії педагогічних наук України, Українському інституту національної пам'яті, вищим навчальним закладам України:**

– внести до тематичних планів науково-дослідних робіт на 2019-2020 рр. теми досліджень щодо переосмислення найбільш суперечливих та дискусійних сюжетів історії Донбасу (Новоросія, ДКР та ін.) у контексті створення фундаментальної історії краю як історичного регіону України.

• **Міністерству освіти і науки України, Національній академії педагогічних наук України:**

– включити до загальних програм навчальні програми з історії напрацювання міжнародної асоціації вчителів історії «Єврокліо» щодо принципів викладання історії як досвіду суспільної інтеграції в країнах з травматичною історичною пам'яттю, зокрема державах колишньої Югославії.

• **Міністерству освіти і науки України, Міністерству молоді та спорту України,** використовуючи механізми державно-приватного партнерства для реалізації спільних проектів:

– створювати громадсько-державні фонди і запроваджувати програми розвитку історичного краєзнавства та культурного туризму з метою ознайомлення школярів Донбасу з історією та культурою різних регіонів України, налагодження міжрегіонального спілкування учнів та молоді.

• **Міністерству освіти і науки України, Міністерству молоді та спорту України, Національній академії педагогічних наук України:**

– здійснити моніторинг рівня навчальних досягнень з історії України учнів навчальних закладів Донбасу;

- підготувати «нове покоління» підручників з історичного краєзнавства Донбасу та розмістити на сайтах їх електронні версії;*
- розробити програму національно-патріотичного виховання підростаючого покоління регіону в контексті реалізації Концепції «Нова українська школа», використовуючи інноваційний потенціал програмно-проектних технологій у процесі національно-патріотичного виховання;*
- проводити круглі столи, конференції, акції, зокрема, серію акцій у містах та селах Донбасу, спрямованих на збільшення чисельності молоді, яка готова до захисту територіальної цілісності України «Спільна історія – Єдина країна».*

В. С. Лозовий
відділ гуманітарної безпеки
Національний інститут стратегічних досліджень
квітень 2018 р.